

ЗІРКА МЕНЗАТЮК: БЕЗПОСЕРЕДНЬО З ДИТИНОЮ ПРАЦЮЄ ВЧИТЕЛЬ. ВІН, ЯК МУЛЯР, БУДУЄ ОСОБИСТІСТЬ. А МИ, ПИСЬМЕННИКИ – ПІДМАЙСТРИ, ЩО ПОДАЄМО ЙОМУ МАТЕРІАЛ

Є на Буковині, під самими Чернівцями, велике і славне село Мамаївці. Там я народилася 21 жовтня 1954 р. З місцем народження мені пощастило. У мене видатні односельці: знаменитий співак Дмитро Гнатюк, художник Володимир Кокочук (він, до речі, мій вуйко), учений-фізик Корній Товстюк. А ще Північна Буковина тільки в 1940 р. потрапила під нищівний каток радянської влади, тож тут повнокровно збереглися споконвічні звичаї. Село колядувало, на Великдень святило паски, люди вишивали, ткали, писали писанки, і я росла серед того барвистого розмаїття. Крім усього, то мальовниче село на березі Пруту, в якому гарно жити.

Наша хата стояла на горбі, і взимку коло нас кипіла «робота»: діти спускалися на санях, гринджолах, лижах, а то й разок-другий з'їжджали на шкільному портфелі.

– Тут, напевно, жив якийсь Олександр, бо на цей горб кажуть «коло Олександра», – мовила мені одна дівчинка.

– То мій дід, – відповіла я, і так мені тепло стало на душі!

Колись дід був багатий, за радянською термінологією, «куркуль». Коли я народилася, багатство давно пішло до колгоспу: поле, худоба, реманент, навіть неньові й мамині весільні обручки. Але дещо лишилося: млинок для кави, на якому вже не було чого молоти, релігійні книжки та пов'язані стосиками – за роками виходу – українські журнали, які передплачував ще прадід Олекса. Взимку, в неділю, такий стосик зносили з поду і читали про життя святих, природничі розповіді, твори Федьковича. Усе те мало наліт таємниці й було незрівнянно цікавіше, ніж книжки про Леніна з сільської бібліотеки.

Сім'я наша належала до переслідуваних. Мій неньо Захарій воював у радянській армії, був кулеметник, нагороджений орденом Бойового червоного прапора; у боях під польським Гданськом його важко поранили. Після повернення з госпіталю його засудили як ворога народу і відправили у Воркутлаг. Моя бабуся, а його мама Рахія до того не дожила, з неї вистачило розкуркулення, щоб дочасно лягти в могилу. Після смерті Сталіна ненья реабілітували, та все ж влада дивилася на нього косо. Неньо був високий, вродливий, мудрий чо-

Зірка Мензатюк

ловік. Нас, дітей, ніколи не сварив, навіть голосу не підвищував, проте ми слухались його беззастережно. А вже коли він похвалить, то кращої нагороди годі уявити.

Коли я, вступивши у Львівський університет, збиралася їхати на навчання, він попередив мене, щоб не говорила зайвого на українську тему: з говоріння толку мало, тільки можна поламати життя ні за що ні про що.

– Зате коли прийде час, підстав своє плече, – сказав він.

– Коли то буде, – махнула я рукою.

– Ти зрозумієш коли.

Тож я мітиную з найперших київських мітингів, ба навіть раніше, з мітингу в Ризі в червні 1988 р. Моя молодша сестричка Оля, спортсменка і дельтапланеристка, стала однією з перших рухівців на Буковині. Неньо дожив до Незалежності, був членом Товариства репресованих, Братства Андрія Первозванного, боровся за незалежну від Москви українську церкву. Він прожив гідне життя.

Мама Марія теж із патріотичної родини. Її неньо, мій дід Танасій, пішов добровольцем у січові стрільці. Його батько так розсердився, що землю розділив між іншими синами, а Танасієві майже нічого не дав – за те, що не пильнував господарства. А Танасій ще й оженився на вбогій сироті, «узав її в чім стояла». Тож мама була бідна, а неньо багатий, але мої «куркульські» дід і бабуся вважали любов важливішою за статки.

Родина мого неня була шанована й поважна; зате в маминій родині – суцільні романтичні історії. Можна б написати не один роман. Мама любила вишивати, ткати, у неї тонкий художній смак, вона укладала узорі, які потім переймали інші. Моя дочка Наталка Фіцич присвятила їй одну з програм свого циклу телепередач «Майстер-клас»: вони разом ткали буковинську тайстру.

Сім'я була побожна. Дід Олександр щоранку довго молився за молитвословом з коричневими від старості сторінками, а в неділю ходив до церкви. Водили туди й мене. У церкві було нудно. Стоїш-стоїш, смикаючи маму за рукав: «Ще довго?» Добре, коли мама пускала на хори. Туди вели кручені дерев'яні сходи, звідти гарно дивитися вниз на людей, а до намальованих фарбою на похилій шатровій стелі зірок можна досягти рукою. Та от лихо: варто було там

зібратися кільком таким же змученим юним душам, як хори починали дудніти під нашими ногами, заважаючи парафіянам молитися. Тоді старенький паламар ліз нагору й виганяв нас геть. І знову стоїш-стоїш: «Ма-а, ще довго?»

Інакше було на Великдень. Нас будили затемна, мама приносила велику миску з холодною водою, в яку опускала червону крашанку для дівочої вроди. Ми з сестричкою вмивалися, одягали все новеньке. Неньо ніс кошик з паскою, солодкою бабою та іншими смакотами. Кошики ставили довгими рядами; правилася Всеношна; поволі починало розвиднятися. І ось надвір виходили з хоругвами чоловіки в білих стихарях, лунало радісне «Христос воскрес!», священник кропив і паски, і нас малих, заціпенілих від холоду, а навколо весна, цвітуть сади, і так прозоро-радісно, ніби в тебе вирости крила.

Моє великоднє розкошування скінчилося рано. У школі нас сварили, що ми, піонери, ходимо до церкви. Сварили для годиться – учителька Люба Петрівна, як виявилось через багато років, і сама була віруюча, з розкуркулених на Східній Україні. І раптом дочка голови колгоспу сказала: «А чого піонерам не йти до церкви, як навіть голова загону йде!» Голова загону – то була я. Отут уже вчительці довелося посварити мене персонально. Вдома я все розповіла, і батьки, порадившись, вирішили, що більше я в церкву не ходитиму. Досить натерпілися, нащо й дітям ламати життя.

І знову настав Великдень, усі пішли святити паску, тільки я, піонерка, лишилася вдома. Я почувалася вигнаною з раю! Батьківські кривди мене не надто обходили: в сім'ї, де всі любили одне одного, я росла щасливою. Але в той Великдень – то вже була моя особиста кривда. Я не звикла до примусу. Послух – так, але не примус. Тепер же наді мною примус чинила держава, диктуючи мені, як думати і як поводитись. І я її зненавиділа – у світлий ранок Воскресіння Христового, коли всюди панував мир і любов. Я навчилася брехати. Вранці молилася, а в школі казала, що Бога нема. Декламувала вірші про Леніна, вважаючи його кровопивцею. Ніякий ідеологічний тиск чи комсомольський гарт не зробили мене радянською людиною. Дякую долі за прищеплений у дитинстві імунітет проти совковості.

Писати я почала ще малою. Фантазувала, вигадувала різні історії задовго до того, як навчилася письма. Дід читав мені казки, а потім я йшла в сад і гралася в прочитане, доповнюючи казку на свій лад. У другому класі нам задали написати переказ «Ліс восени». Я любила осінь і любила ліс, тож до переказу додала багато свого, накатавши добрих три сторінки. Мені так сподобалося писати, що я записала у тому ж шкільному зошиті ще й віршовану казку про кицю, яка виїла сметану. Люба Петрівна Косован була талановитою вчителькою, вона зрозуміла мій творчий порив. З того дня на шкільних

перервах вона пояснювала мені техніку віршування. Я приносила їй нові творіння, вона читала їх і детально аналізувала. Мої тодішні спроби так і збереглися: з червоними помітками вчительки.

Десь чи то в другому, чи то в третьому класі мій віршик надрукували в районній газеті. Мене викликали до директора школи, і він показав мені газету. Віршик був поправлений, мені то не сподобалося, і публікацію я не зберегла. На той час я подружилася з газетою «Зірка». Ми ж були тезками! Я послала в редакцію вірші й одержала стандартну відповідь: до друку не схвалено, більше читай, працюй над собою. Відповідь прийшла на редакційному бланку, у фірмовому конверті, тож я сприйняла її як неабиякий творчий здобуток.

Уже п'ятикласницею мене знову надрукували в районці: добірку віршів, фото і розповідь про мою творчість. Я сягнула рангу визнаного сільського поета, що, однак, тільки ускладнило моє життя. Мені почали заздрити, пішли розмови, що вірші пишу не я, а їх написав і закопав мій прадід Олекса (він був книголюб, навіть власним коштом видав релігійний збірник). У тому ж п'ятому класі в мене сталася ще одна подія. Мене послали в Київ на республіканський семінар творчої молоді. Вдруге я взяла в ньому участь уже десятикласницею. Спілка письменників, зустрічі з відомими авторами справили на мене незабутнє враження. Я ніби іншими очима подивилася на свої літературні спроби, що до того фактично були для мене грою. Шкода, що подібних семінарів більше не відбувається. Боюсь, держава не так економить на них, як втрачає.

Мої вірші друкували в обласних і навіть республіканських газетах, а в редакції районки я почувалася своєю людиною. Там моєю творчістю зацікавився відомий буковинський поет і журналіст Василь Місевич. Мені дуже подобалося в редакції. Журналісти сиділи й писали – що в житті могло бути кращого? Тому після школи я вступила на факультет журналістики Львівського університету.

Мені щастило на хороших людей. Такими були мої шкільні вчителі, чернівецькі письменники, де я стала членом обласного літературного об'єднання «Буковина». В університеті я теж мала чудових викладачів. Стилістику української мови в нас викладав Володимир Михайлович Кибальчич, що походив, казали, з отого знаменитого роду Кибальчичів. Це був справжній інтелігент і ерудит. Навіть виглядом він вирізнявся: бездоганно акуратний, неодмінно в білій сорочці, чорному костюмі зі старовинним кишеньковим годинником. Він задавав нам нестандартні домашні завдання. На кожне правило треба було знайти у пресі п'ять прикладів з помилками, причому їх не можна було переписувати, а вирізувати й наклеювати у спеціальному зошиті. Ці завдання не становили надзвичайних складнощів. На кафедрі теорії і практики партійно-радянської

преси (здається, так вона називалася) лежали стоси районних газет, які нам дозволялося шматувати ножицями, а мовний рівень отієї партійної макулатури був настільки «високим», що помилок вистачало на весь курс із запасом. Володимир Кибальчич був керівником моєї дипломної роботи. Помітивши в тексті недоладність, він казав мені:

- Перевірте, будь ласка, це слово за словником.
 - Та як ви, Володимире Михайловичу, кажете... – халалася я виправляти написане.
 - Ні-ні, спершу перевірте.
- Звідтоді я не тільки привчилася користуватися словниками, а й полюбила ці скарбниці мови.

З журналістикою в мене якось не склалося попри те, що я на неї ледь не молилася. Радянська журналістика була надто специфічною. Я працювала в редакції «Радянської України», головної республіканської газети. Прийшла туди обліковцем листів (це після вищу, з червоним дипломом), потім стала кореспондентом відділу культури. Одного разу написала критичну кореспонденцію про запущений клуб у Верхівні, тій самій, де одружився Оноре де Бальзак. На неї відразу ж відреагувала одна з закордонних радіостанцій, побудувавши передачу на моїй публікації. Звісно, мені влетіло. А то поїхала розбирати скаргу багатодітної жінки, яку безпідставно звільнив голова колгоспу. Розібрала, написала; але покарали не свавільного голову – улюбленця секретаря райкому, а, по суті, непричетну людину. Це було гидко. Я відчувала себе горезвісним ленінським коліщатком, якому дозволено крутитися тільки у вказаному партією напрямку.

Водночас журналістика подарувала мені знайомства і зустрічі з багатьма видатними людьми української культури. Завдяки їм роки роботи в редакції лишили світлі спогади. І все ж у тодішній журналістиці надто важко дихалося. Тому я вернулася до творчості – втекла від заідеологізованої журналістики в дитячу літературу.

У Львові у студентські роки я зустріла свого судженого: познайомилася з чорнявим, карооким студентом-вокалістом з консерваторії. Був той вокаліст модний і гоноровий, тому я з нього трошки кепкувала.

– А заспівай-но мені! – просила я його на найбільш людній вулиці.

Одного разу він таки заспівав, тихо-тихесенько, нахилившись до мене, – «Там, де Ятрань круто в'ється». Більше я не кепкувала. Чи не за ту пісню й заміж пішла. Після консерваторії в 1978 р. Степана взяли на роботу в столичну оперу – тодішній Київський академічний театр опери та балету імені Т. Шевченка. Звідтоді ми в Києві.

Степан Фіцич був видатним співаком. Народний артист України, лауреат багатьох конкурсів. Тридцять шість театральних сезонів він проспівав на столичній сцені, виконуючи провідні тенорові

партії, яких у його репертуарі набралось понад сорок. Завдяки Степанові мені відкрився прекрасний і натхненний світ сцени. Ми дружили і взаємно ходили в гості до Романа й Наталки Майбород, Івана й Наталі Гамкалів, Василя і Регіни Лопат, були близько знайомі з багатьма талановитими митцями. Ці люди жили мовби в іншому вимірі, де цінувалися не гроші й посади, де головним було – співати, творити і не надто звертати увагу, чим за це доводилося платити. Яюсь, пам'ятаю, зустріла біля оперного Миколу Шопшу.

– У мене цього місяця бенефіс, – сказав він. – Шістнадцять вистав.

– Як шістнадцять? – перепитала я, бо охоронна норма для таких партій, які співав Микола, – дві вистави на місяць, адже то й репетиції, прогони, а серце не залізне. Але частина трупи поїхала на гастролі, от тих, хто залишився, і завантажили понад усяку міру.

Шопші не стало в 58. Степан згорів у 63. Він співав дуже багато. Заздрісники казали, що в Фіцича «лужоная глотка». Секрет полягав у залізній самодисципліні, постійному жорсткому режимі. Але й те не завжди рятувало, особливо взимку, коли кругом грип; тоді – жменя таблеток, і до спектаклю Степан у формі. Зате який він був на сцені! Артистичний, рвійний, запальний. У «Першій любові» Тактакішвілі Степан виходив на сцену на руках. Для тренованого чоловіка то нескладно, але співакові потім ще звучати, не збити дихання! Фауста співав повністю – і старого, й молодого (після смерті кількох виконавців цю партію розділяють на двох тенорів). У ролі Пінкертона ніс Баттерфляй угору по східцях, і слухачі казали: «Ах!», а особливо слухачки. Дякую долі за ті вистави, за оберемки квітів після них, що, звісно ж, усі діставалися мені, за довгі нічні розмови-передзвонювання-обговорення вистави...

Тепер про книжки. До казок я вернулася, розчарувавшись у журналістиці. Хоча все ще працювала в різних виданнях, вибираючи «спокійніші», щоб лишався час для писання. Тоді в мене вже підросла донечка Наталочка, і вона стала моїм першим слухачем і читачем, а тепер вона – мій найперший порадник і критик. Якби не вона, я навряд чи «дотягла» б до кінця повість «Як я руйнувала імперію» (2014). Книжка важко писалася, про мітинги й політику оповідати складніше, ніж про чортиків з привидами. У цій повісті багато чого від Наталки, і не тільки її підказок, адже героїня повісті значною мірою писалася з неї, з її підліткових учинків і переживань. Тепер маю ще одну помічницю – внучку Яринку. Прочитавши мою повість «Ангел Золоте Волосся» (2013), вона прибігла до мене з купою закладинок у книжці:

– Бабусю, та це було в моєму класі! І це, й он те...

Звісно. Так і є. Навіщо вигадувати, життя все одно укладе цікавіші колізії. Ця повість – про шкільне життя четвертокласників, про те, як навчитися не почуватись обділеним долею у розширеному соціальному нерівності середовищі. А ще – про іконопис. Згодна, то не дитяча тема, але все залежить від викладу, а іконопис – основа образотворчого мистецтва, без знання його азів у знаменитих світових музеях нема чого робити...

Перша моя збірка казок «Тисяча парасольок» вийшла у видавництві «Веселка» в 1990 р. З проголошенням Незалежності стало можливим писати на раніше заборонені теми, водночас в українській дитячій літературі відкрилося чимало «білих плям» – народні звичаї, церква, історія України, зокрема козацтво. Здавалося б, краще писати про щось сучасне, а звичаї, історія – то вже архаїчне. Насправді все не так. Ми цікаві світові своєю автентичністю. Моя казка «Арніка» (1993), написана на гуцульському фольклорі, з'явилася на amazon.com в англійському перекладі американського письменника Стівена Кента і Віри Міченер – американців привабила карпатська екзотика. Оповідки про народні мистецтва «Катрусині скарби» (2007) використовуються в українських школах США і Канади, а побудовані на фольклорі казки з «Як до жабок говорити» (2007) – в освітній програмі для нацменшин Польщі. Казки про українські страви «Зварю тобі борщику» (2012) в перекладі на німецьку Лідії Нагель були представлені на книжковому ярмарку в Заарбрюккені. Це був вибір німецької сторони – саме ця книжка. Бо справді, в Італії, крім музеїв, іноземців цікавить піца, в Ізраїлі – хумус, в Ельзасі – шукрут, а в Україні – борщ та вареники. До речі, в нас ця книжка також успішна, вже розійшлося приблизно 20 тисяч примірників. Батьки її залюбки купують, бо хочуть, щоб діти споживали здорову їжу, а я собі потихеньку радію, адже разом із борщем малі слухачі засвоюють і певну дозу українськості.

На фольклорному матеріалі в мене написана і книжка «Макове князювання» (2008), казки якої розповідають про традиційні свята – Різдво і Великдень, Зелену неділю і Маковія. Критики називали мої казки етноказками. Фольклор прекрасно вписується в сучасні міські реалії. Так, герої «Катрусиних скарбів» – це міські діти, а в «Київських казках» (2006) на вулицях столиці колядують сніговики, збираються на Лисій горі київські відьми, що, як відомо, найуміліші з відьом. Цю книжку я задумала в Парижі. Колись мені випало туди поїхати, і хоч була я там уперше, постійно опинялася у відомих мені місцях – відомих з літератури. Тоді я й подумала, що українські письменники завинили перед Києвом. Маючи славу, не схожу на жодну іншу столицю, ми мало про неї пишемо. Наші предки складали про Київ казки – про Кирила Кожум'яку, про чарівницю Добраду. Він і

тепер не менш казковий. Так у мене з'явилися «Київські казки». І я сподіваюся дожити принаймні до 2500-ліття Києва. Не думаю, що доведеться чекати аж тисячу років. Адже українцям раніш чи пізніш набридне фальшиве 1500-ліття, яке колись причепили Києву за вказівкою з Москви.

Мене й тепер час від часу заносить у журналістику, але дитячу. Маю книжку нарисів «Наші церкви: історія, дива, легенди» (2002), що стала першою адресованою дітям книжкою про українські храми. Минулого року вийшло доповнене, оновлене видання «Дива українських храмів».

Люблю квіти, тож написала мініатюри – розмови з квітами «Український квітник» (2010). А про найдивовижніші дикі рослини України вийшла книжка нарисів «Зелені чари» (2012).

Люблю мандрувати. З мандрівок, з різних смішних придибенцій постала повість «Таємниця козацької шаблі» (2006), яку тепер читають п'ятикласники за шкільною програмою. Твір у шкільній програмі – це цікавий досвід. Тепер натрапляю на ось такі коментарі: «Повість задовга. Краще хай ставлять двійку, ніж читати її».

У літературі люблю братися за складні, «важкі» теми. Часом маю з того проблеми. Навколо «Як я руйнувала імперію» зчинилася ціла шуря-буря, її обляяла навіть московська «Літературная газета». Казка «Дочка Троянди» (про наслідки відлучення від рідної мови), схоже, лякає видавців, тому досі не вийшла окремою книжкою.

Тепер з'явилися мої мовні казки «Чарівні слова». У них «страшні» підзаголовки: «Префікс і суфікс», «Пряме й переносне значення слова», «Синоніми», «Антоніми», «Глухі, дзвінки і шиплячі приголосні» й тому подібне. Отож сиджу, прищупивши вуха, і чекаю: як народ сприйме? Чи добре впоралася?

У радянському суспільстві культивувалася агресивність, ненависть, отже, маємо їх забагато. Хоч як це парадоксально, але навіть у літературі для дітей, як на мене, багатенько понтів і самопіару, гуртів і гуртиків, сайтів і сайтиків, де одне одного вихваляє на всі заставки. Хоча ні, не все погано, і навіть навпаки. Бо в українській дитячій літературі працюють смілива й дотепна Леся Воронина, інтелігентний і лагідний Володимир Рутківський, залюблений у степ і море Анатолій Качан, а ще яскравий Олександр Гаврош і Галина Малік, у «Вуйка Йоя» якої я просто закохана. З молодих мені симпатичні за талант і світло в їхніх творах Ніна Даценко-Сало, Олена Захарченко, Марина Рибалко, Дзвінка Матіяш та ще чимало авторів.

Колись в одного з богословів вчитала таке: не перебільшуйте значення творчості. І правда, не уявляймо свою роль надто значною. Безпосередньо з дитиною працює вчитель. Він, як муляр, будує особистість. А ми, письменники – підмайстри, що подаємо йому матеріал.